

İbrahim Refik Saydam (1881-1942)

İstanbul, 8 Eylül 1881-İstanbul, 8 Temmuz 1942. İbrahim Refik (Bey) Saydam, Atatürk ile Samsun'a çıkan 18 subaydan biridir. Tabip Binbaşı İbrahim Refik (Saydam), Atatürk'ün Millî Mücadele'yi başlatmak üzere Samsun'a çıkan kadrodan Millet Meclisine mebus seçtiği 10 kişiden biri olup, Sağlık Bakanlığı ve Başbakanlık görevlerinde bulunmuş, Türk devlet ve siyaset adamıdır. Bu görevleri ile Refik Saydam, Millî Mücadele arkadaşlarından devlet hizmetlerinde en yüksek mevkie ve mertebeye ulaşmış olanıdır. İbrahim Refik (Saydam), İstanbul'da Fatih'te Hacı Hasan Mahallesi Çırçır Caddesi, 11 numaralı evde dünyaya gelmiştir. Babası Hacı Mehmet Efendi, Annesi Fatma Zehra Hanım'dır. Hacı Mehmet Efendi, Çankırı İlinin Çerkeş İlçesine bağlı Karacaviran nahiyesi, Dolap Köyünden Uzunömeroğlu Abdurrahman Ağa'nın oğlu olup, İstanbul'da Balkapanında yağ ticareti ile meşgul olmuştur. Refik Saydam'ın annesi ise Hayriye tüccarlarından Divrikli Osman Efendi ile yine Hayriye tüccarlarından Kemahlı İbrahim Efendi'nin küçük kızı Fatma Nefise Hanım'ın büyük kızıdır. İbrahim Refik (Saydam), eğitimine mahalle mektebinde başladı. 1892 yılında Fatih Askerî Rüştiyesine girdi; 1896'da Çengelköy Askerî Tıbbiye İdadisine geçti. 22 Ekim 1905'te 1225 numaralı diploma ile ve tabip yüzbaşı rütbesiyle Askerî Tıbbiyeden mezun oldu. Aynı yıl Gülhane Seririyatında klinik çalışmasını tamamladı. 29 Temmuz 1907'de kura ile Üçüncü Ordu emrine tayin edilmişse de, 7 Ağustos 1907 tarihinden itibaren bir yıl müddetle Gülhane Hastanesinde Histoloji ve Embriyoloji Bölümünde çalıştı. Bu sırada Yemen'e memur olarak tayin edilmişse de gitmedi. 15 Nisan 1908'de Manastır'da bulunan 3. Ordu Merkez Hastanesine, 29 Haziran 1908'de 3. Ordu 16. Redif Alayı 3. Taburuna geçici olarak görevlendirildi. 2 Ağustos 1908'de Manastır Hastanesindeki görevine döndü. 23 Mayıs 1909'da Maltepe Hastanesine, 6 Nisan 1910'da Levazımat-ı Umumiye Dairesi Fes Fabrikasına tayin edildi. Bu sırada Almanya ve Fransa'ya gönderilecek stajyerler için açılan imtihanı kazandı. Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa'nın emri üzerine, 11 hekim, 3 eczacı ve bir kimyager ile 3 veteriner subaydan oluşan bir grupla 4 Ağustos 1910'da Almanya'ya gönderildi. Almanya'da Berlin Askerî Tıp Akademisinde kurs gördü. Brandenburg'da Altıncı Zırhlı Süvari Alayında staj yaptı. Süvari Alayı ile iki sonbahar manevrasına; Danzing'de askerî sahra sıhhiye tesisleri formasyonuna, Spandau'da sahra nakliye kurslarına katıldı. Berlin'de Scharite'de yüksek tekamül eğitimi aldı. Balkan Harbi'nin başlaması üzerine, 26 Eylül 1912'de Berlin'den İstanbul'a döndü. 20 Eylül'de Antalya Redif Fırkası 2. Seyyar Hastanesine tayin oldu. 18. Kolordu Karargâhı ile cepheye hareket etti. Çatalca'ya geri çekilen askerî birlikler arasında görülen başta kolera olmak üzere diğer bulaşıcı ve salgın hastalıkların mücadelesine fiilen katıldı; Hadımköy İstasyon Sevkiyat Tabipliğinde, Zabitan Muayene Komisyonunda, Çatalca Ordusu Sıhhiye Müfettişliği'ne bağlı Muayene Komisyonunda görev aldı. 30 Eylül 1913 de Ordu Seyyar Hasta Nakliye Müfrezisi Baştabipliğine görevlendirildi. Edirne'de Ordu Komutanlığı emrinde kolera mücadelesinde bulundu. 9 Kasım 1913 de birliğin kaldırılmasıyla, 11 Kasım 1913'te Askerî Nakliye İnceleme Komisyonunda geçici olarak görevlendirildi. 13 Kasım 1913'te İstanbul'da Askerî Kimyahane'de kurulan Ordu İlaş Nizamnamesini Tetkik Komisyonuna görevlendirildi. 6 Ocak 1914 de Harbiye Nezareti Sıhhiye Dairesi Reis Muavinliği'ne, 20 Temmuz 1914'te umumi seferberliğin ilanı üzerine, 1918 yılına kadar devam edecek Sahra Müfettiş-i Umumisi Muavinliği'ne atandı. 1 Haziran 1915'te binbaşılığa yükseldi. Cephe Sıhhiye Teşkilatı'nı tetkik etmek üzere 22 Mart 1916'da Almanya'ya, Aralık ayında da Galiçya Cephesi'nde Türk Kolordusu Sağlık Teşkilatı'nı Umumi Karargâh adına müfettiş görevi ile Galiçya'ya gitti. Dr. Binbaşı Refik Bey, 28 Nisan 1919'da İzmit Askerî Şayak Fabrikası tabipliğine atandı ise de bu vazifeye gitmedi. 5 Mayıs 1919 tarihinde 9. Ordu Hümayun Kıttaat Müfettişliği Sıhhiye Müfettiş Muavinliğine görevlendirildi. Önce 9., sonra 3. Ordu Müfettiş unvanını alan Gazi Mustafa Kemal Paşa Karargâhı ve Sıhhiye Müfettiş Muavini sıfatı ile 19 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal Paşa'nın maiyetinde Samsun'a çıktı. Müfettişlik karargâhı ile Samsun, Havza, Amasya, Sivas, üzerinden Erzurum'a gelen Dr.

Refik Bey, 8/9 Temmuz 1919 gecesini Mustafa Kemal Paşa'nın askerlikten istifa etmesi sonucu Müfettişlik Karargâhının lağvedilmesinden sonra, ordu ve askerlikle ilişkisini kesti. 10 Eylül 1919'da Erzurum Hastanesi Bulaşıcı Hastalıklar Servisi Şefliğine tayin edildi. Mustafa Kemal Paşa ile birlikte Sivas ve 27 Aralık 1919'da Ankara'ya geldi. 23 Nisan 1920 günü Ankara'da açılan Türkiye Büyük Millet Meclisinin 338 azasının açılışta yer alabilen 115 Mebusundan biri oldu. Birinci Büyük Millet Meclisinde Bayezid Mebusu olarak görev yaptı. Bu sırada Millî Müdafaa Vekaleti Sıhhiye Dairesi Reisliğine tayin edildi. 10 Mart 1921 tarihinde Sıhhiye ve İçtimai Muavenet (Sağlık ve Sosyal Yardım) Vekili seçilen Dr. Refik Bey, muhtelif kısa aralıklarla (10 Mart 1921- 16 Mayıs 1921; 19 Mayıs 1921-20 Aralık 1921; 23 Ekim 1923-6 Mart 1924; 6 Mart 1924- 21 Kasım 1924; 4 Mart 1925-26 Ekim 1937) beş defa bu bakanlıkta büyük başarı ile hizmet etti. İkinci devreden ölümüne kadar İstanbul'dan milletvekili seçildi. Bakanlığı sırasında bugünkü Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı teşkilatını kurdu. Koruyucu sağlık hizmetleri ile ilgili hukuki mevzuatı çıkarttı. Hekim, hemşire, ebe ve sağlık memuru yetiştirmek amacıyla eğitime de önem vererek gerekli okulların açılmasına önderlik etti. 8 Ağustos 1925'te Kızılay Cemiyetinin Genel Başkanlığına getirilen Dr. İ. Refik Saydam, devlet hizmetlerinin yanı sıra Kızılay'da da 14 yıl aralıksız olarak önemli hizmetlerde bulundu. Kızılay'ın yurt içinde teşkilatının yayılması ve gelişmesi ile yurt dışında tanınmasında da büyük gayret gösterdi. Soyadı Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle, Atatürk tarafından kendisine "Saydam" soyadı verildi. 1925 yılında İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesince, ölümünden sonra 1974 yılında da Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesince Fahri Profesörlük unvanı verildi. Refik Saydam, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı görevinde iken zaman zaman Eğitim, Maliye, İçişleri Bakanlıklarına ve Başbakanlığa vekalet etti. Atatürk'ün ölümü üzerine Celal Bayar kabinesinde 11 Kasım 1938'den 21 Ocak 1939'a kadar iki buçuk ay İçişleri Bakanlığı ile CHP Genel Sekreterliği vazifelerinde bulundu. Dr. Refik Saydam, Cumhurbaşkanlığına getirilen İsmet İnönü tarafından 25 Ocak 1939'da Başbakan olarak görevlendirildi. II. Dünya Savaşı sebebi ile Türkiye'nin karşılaştığı iç ve dış sorunların çözümlenmesi, Dr. Refik Saydam'ın hayli zorluklarla geçen Başbakanlığı devresine rastladı. Devlet teşkilatında A'dan Z'ye köklü bir değişiklik yapmak düşüncesinde iken geldiği İstanbul'da kaldığı Pera Palas Oteli'nde 8 Temmuz 1942 günü saat 00.40'ta kalp krizinden vefat etti. Refik Saydam'ın cenazesi İstanbul'da; Vali ve Belediye Reisi Dr. Lütfi Kırdar ile Örfi İdare ve İstanbul Garnizon Komutanının da katılımları ile sabah saat 05.30'da Pera Palas Oteli'nden alınarak Beyoğlu İlyardı Hastanesine nakledilmiştir. Hastanenin birinci katında hazırlanan yatağa yatırılan merhum Refik Saydam'ın cenazesinin üzerine büyük bir Türk Bayrağı örtülmüştür. Mehmetçiklerin başucunda beklediği cenazeyi binlerce İstanbullu ziyaret etmiştir. Saat 11.00'de İstanbul'da bulunan vekiller, mebuslar, vali ve komutanların da katılımı ile İstanbul halkı Refik Saydam'a karşı son vazifelerini yerine getirmişlerdir. 9 Temmuz 1942 Perşembe günü Taksim'de başlayan merasim ile protokol sırasına göre oluşturulan kortej, Beyoğlu İstiklal Caddesi'ni takip ederek Galatasaray'a ve oradan da tramvay yolundan Karaköy'e inmiştir. Burada Türk bayrağına sarılarak Refik Saydam'ın cenazesini, Alay sancakları ile bir Piyade Alayı, bir Süvari bölüğü ve bir Jandarma Taburu ve Polis Kıtaları takip etmiştir. Karaköy'den Denizyollarının bir vapuru ile Haydarpaşa'ya nakledilen cenaze, buradaki özel tren ile saat 13.00'te İstanbul Valisi, Başvekalet Müsteşarı ve diğer ilgililerin de refakatinde Ankara'ya hareket etmiştir. 10 Temmuz Cuma günü saat 09.00'da Ankara istasyonuna varan Dr. Refik Saydam'ın cenazesi, Büyük Millet Meclisi Reisi Abdülhalik Renda, Başbakan Şükrü Saraçoğlu, Genel Kurmay Başkanı Fevzi Çakmak, bakanlar ve diğer mülki erkân tarafından karşılandı. Askerî törenle Başbakanlık önüne getirilerek top arabasına konuldu. Yapılan törene başta Cumhurbaşkanı İsmet İnönü olmak üzere, devlet yöneticileri, yabancı ülke temsilcileri ve geniş bir halk topluluğunun katıldığı devlet töreni yapıldı. Hacı Bayram Camii'nde kılınan cenaze namazından sonra BM Meclisi (eski bina) ve CHP Genel Merkezi önünden Başvekalet Meydanı'na getirilerek burada top arabasına nakledildi. Ulus Meydanı-Atatürk Bulvarı yolu ile Sağlık Bakanlığı önüne getirildi. Burada yapılan törenden sonra, Cebeci Asri Mezarlığı'nda ebedi

istirahatgâhına tevdi edildi. Dr. Refik Saydam, çalışkan, geniş görüşlü, dürüst ve kibar bir devlet adamı idi. Yaptıklarını söylemeyen, fakat söylediklerini yapan alçakgönüllü ve çalışma azmine sahip Dr. Refik Saydam hiç evlenmedi. Öldüğü zaman bütün servetinin; ailesinden miras kalan İstinye’de bir yalı ve Ankara’da Atatürk tarafından hediye edilen bir evden ibaret olduğu anlaşıldı. Ölmeden bir yıl önce İstanbul’daki yalısını Darüşşafaka’ya, Ankara’daki evini de Kızılay’a bağışladı. Askerî sağlık alanında yaptığı başarılı görevlere karşılık Muharebe Gümüş Liyakat Madalyası, Muharebe Gümüş İmtiyaz Madalyası, Dördüncü rütbeden Mecidi, Gümüş Hilal-i Ahmer Madalyası, Dördüncü Rütbeden Harp Alametli Kırmızı Kartal Nişanı (Prusya), Üçüncü Rütbeden Harp Alametli Askerî Liyakat Nişanı (Bavyera), İkinci rütbeden Demir Salib (Prusya) ve Harp Alametli Fransuva Josef Nişanının Muharib Salib rütbesini (Avusturya) aldı. Cumhuriyet döneminde Sağlık Bakanı iken hazırlattığı sağlık planı ve programı gereğince, 1924’te Ankara, Erzurum, Diyarbakır ve Sivas başta olmak üzere yurdun çeşitli bölgelerinde hastaneler, doğum ve çocuk bakımevleri, verem sanatoryumları, dispanserler, sağlık yurtları inşa ettirdi. Sıtma, frengi ve trahomla mücadelenin bütün imkânlarını hazırlattı ve bu hastalıklar ile mücadeleyi başlattı. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı ile ilgili 51 Kanun, 18 Tüzük ve ihtiyaç duyulan yönetmeliklerin bakanlığı döneminde çıkarılmasını başaran Dr. Refik Saydam, ayrıca Ankara’da Türkiye Cumhuriyeti Merkez Hıfzıssıhha Müessesesini ve Hıfzıssıhha Okulunu açtı. Bu Müessese ile bulaşıcı hastalıklara karşı korunmayı sağlayan çeşitli aşılardan yurdumuzda üretimi gerçekleştirildi. 1928 yılında 1267 sayılı Kanun ile kurulan ve kendi adını taşıyan Hıfzıssıhha Enstitüsü dünya ölçüsünde üstün ve başarılı bir ilim, sağlık ve araştırma merkezi hâline getirildi.

Zühal DİLEK

KAYNAKÇA

HACIÖMEROĞLU, Mustafa, **İz Bırakanlar Dr. Refik Saydam**, Ankara 2005.

İnfeksiyon Dünyası, S 1.

TBMM Hal Tercümesi (45 numaralı sicil dosyası), Atatürk İle Samsun’a Çıkanlar, Ankara 1971.

Türk Ansiklopedisi, 28. Cilt, MEB Basımevi, Ankara 1980.

Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi, 9. Cilt, Anadolu Yayıncılık, İstanbul 1983.

Yeni Türk Ansiklopedisi, 9 Cilt, İstanbul,1985.

29/03/2025 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ibrahim/?pdf=3909> adresinden erişilmiştir